

LUND UNIVERSITY

Review of "Børglum Domkirke og Kloster i middelalderen" (2013)

Wienberg, Jes

Published in:
Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

2014

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2014). Review of "Børglum Domkirke og Kloster i middelalderen" (2013). *Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 2014, 372-375.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

sancearkæologi, ej heller at det er Jysk Arkæologisk Selskab, der står som bogens udgiver. Når bogen nemlig handler om "klostre i det middelalderlige Danmark", er der tale om klostre forstået i deres mest konkrete og praktiske form. Bogen handler først og fremmest om, hvordan bygningerne så ud, hvordan deres udseende udviklede sig, og hvordan denne udvikling evt. kunne finansieres og drives i det daglige. Der er tale om en udpræget empirisk, materiel tilgang til emnet. Det har sin styrke, fordi fremstillingen bliver klar og kan fokuseres på de på dansk grund liggende klosteranlæg. Som fremstillingen skrider frem, tegner der sig imidlertid nogle sprækker i den stramme struktur, der viser, at den udelukkende materielle arkæologiske/bygningsarkæologiske analyse måske savner modspil i andre fagdiscipliners indsigter.

Mens de tekniske løsninger og redegørelser får lov at dominere, bliver eksempelvis hele det teologiske univers, der danner grundlaget for klostrenes organisering, stort set ikke berørt. Det fravalg skyldes formentlig det altovervejende praktiske blik på klosteranlæggene. Det er eksempelvis også interessant at se, hvordan kapitlet om kirkens brug (kap. 7) er på 40 sider, mens kapitlerne om bygningskonstruktion (kap. 13) og tekniske løsninger (kap. 14) afvikles på henholdsvis 40 og 20 sider. Kirkernes inventar kan beskrives på ti sider, mens afsnittet om fundamenter alene fylder seks sider. Andagtsbilleder (de små af slagsen) bliver diskuteret i afsnittet om fund fra dagliglivet, og rosenkranse beskrives under gravgods.

Det fortæller alt sammen om et særligt blik på klostrene, der måske har mere med forfatterens interesser at gøre end klostrenes brug og betydning i middelalderen. Vægtningen af de enkelte kapitler afspejler i hvert fald ikke det, man traditionelt ville forvente prioriteret højt. Det vil sige, at emner som eksempelvis liturgi

og fromhedspraksis falder helt i baggrunden for mørtel og tagsten. Læseren må derfor berede sig på et noget skævt (måske særligt arkæologisk?) blik på klostrene, hvor kirke- og mentalitetshistoriske betydninger træder i baggrunden for tingenes form og fylde. En lidt fyldigere indledning, der forklarede disse valg, ville uden tvivl have forberedt læseren bedre på forfatterens prioriteringer. Men en undertitel til bogen kunne sikkert også have gjort meget.

På den ene side er Krongaard Kristensens fremstilling af klostrene problematisk for den, der ønsker at forstå det middelalderlige klostervæsen. I det øjemed har bogen en sær slagside for den bredt kulturhistorisk interesserede læser. På den anden side lover Krongaard Kristensen på intet tidspunkt, at han vil levere andet end en fremstilling af klostrenes fremtoning og udvikling. Det gør han til gengæld også med bravur. Vi får serveret klostrene på flottest tænkelige vis og får dem præsenteret ned til den mindste detalje. Der kan da heller ikke være nogen tvivl om, at bogen allerede nu er blevet et af de vigtigste opslagsværker om de danske klosterbygninger.

Martin W. Jürgensen
Nationalmuseet

Hans Krongaard Kristensen: *Børglum Domkirke og Kloster i middelalderen*. Hjørring 2013. 143 sider. ISBN 978-87-89904-53-5. Pris: 149 DKK.

Ved navnet Børglum går tankerne til Stygge Krumpen, stedets sidste biskop, kendt fra Thit Jensens historiske roman og senest fra TV's julekalender. Stygge Krumpen er rigtignok omtalt i en ny bog om Børglum Domkirke og Kloster, men helt perifert. Bogens emne er ikke historiske personer eller hændelser, men fakta og

hypoteser om Børglums bygningshistorie, brug og indretning.

Børglum er i dag mere kendt som klosterkirke end som domkirke; det hedder altid Børglum Kloster, ikke Børglum Domkirke, selv om begge funktioner for længst er ophørt. Børglum kendes i Danmarkshistorien som kongsgården, hvorfra Knud den Hellige blev fordrevet af oprørske bønder i 1086, i kirkehistorien som en lidt bortglemt domkirke, i arkitektur- og kunsthistorien som en amputeret romansk basilika – og altså som hjemsted for en farverig biskop. Tolkningen af anlægget går imidlertid tilbage til oversigter af Aage Roussell og Vilhelm Lorenzen i 1920'erne og 1930'erne, der må anses for forældede. En nyere behandling har længe været savnet.

Middelalderarkæologen Hans Krongaard Kristensen er Danmarks ledende specialist på middelalderklostre. Samme år som udgivelsen af det store oversigtsværk "Klostre i det middelalderlige Danmark" (2013) udkom tillige en mindre bog om Børglum. "Børglum Domkirke og Kloster i middelalderen" (2013) er udgivet på opfordring af og i samarbejde med Vendsyssel Historiske Museum. Ifølge forordet skulle den have været længe undervejs, og man har tidligere kunnet læse om Krongaard Kristensens omdatering af kirken i tidsskriftet *hikuin* 36 (2009).

"Børglum Domkirke og Kloster i middelalderen" er en smukt udformet, velillustreret og relativt letlæst bog, som henvender sig til fagfolk og mere interesserede lægfolk. Og som det annonceres i bogens titel, ligger hovedvægten på middelalderens Børglum, selv om senere perioder inddrages i skiftende omfang.

Bogen består af et forord, af otte hovedkapitler, har sammenfatninger på dansk, engelsk og tysk, litteraturfortegnelse, noter, registre over navne og steder (registrene omfatter dog ikke sammen-

fatningerne eller noterne) og ledsages af en liste over fagudtryk. Med tanke på udformningen, forklaringen af fagudtryk og de tre sammenfatninger er målgruppen også turister, der kan tænkes at forville sig bort fra kysten.

Indholdet af de ikke-nummererede hovedkapitler fremgår klart af deres rubrikker: (1) "Bispesæde, kongsgård og kloster", (2) "Domkirkens forskningshistorie", (3) "Den romanske kirke", (4) "Det gotiske skib", (5) "Oversigt over tilhugget granit", (6) "Efter reformationen", (7) "Kirkens brug og indretning" og (8) "Klosterbygningerne". Her skal imidlertid ikke refereres kapitel for kapitel, side for side, men blot fremhæves udvalgte aspekter, som har fanget min opmærksomhed ved en gennemlæsning.

Stiftet "Wendila" eller Vendsyssel optræder første gang hos Adam af Bremen i 1070'erne, mens navnet "Birgila" eller Børglum kendes fra Florenslisten omkring 1120. Tidligere blev det antaget, at stiftets sæde i begyndelsen lå i Vestervig og senere var blevet flyttet til Børglum. Den produktive og idérige historiker Axel Bolvig mente i "Kirkekunstens storhedstid" (1992, s. 118ff), at Vestervig aldrig havde været bispesæde. I stedet skulle missionsbispens have flyttet rundt i mangel på et "civitas", en egentlig by, nord for Limfjorden; her savner jeg en henvisning til Bolvig.

Det, som forundrer Krongaard Kristensen og andre, er ikke bispesædets placering ved en kongsgård uden for Hjørring, for købstaden er antagelig yngre end bispesædet, men hvorfor der ikke voksede en købstad op omkring domkirken.

Som en parallel til Børglum, et bispesæde og en kongsgård uden by, nævner Krongaard Kristensen Dalby i Skåne, der ligger 9 km fra Lund, men litteraturen, som der henvises til, er ikke helt aktuel. Faktisk er det nyligt blevet foreslået, at Dalby har haft en lille købstad, "Norrby"

(Andrén i "Locus Celebris", 2012). Videre anses Dalby ikke kun at have været bispesæde i perioden 1060-68, sådan som det beskrives i bogen om Børglum, men betydeligt længere, måske endog til omkring 1110 (Gelting 2012 sammesteds). Det nævnte herskabspulpir mellem tårnene ved domkirken i Lund er ligesom kongsgården umiddelbart vest for Dalby kirke nu også omtvistet (Wienberg 2012 sammesteds). Af relevans for tolkningen af Børglum er måske også det faktum, at Dalby nu menes helt fra begyndelsen af 1000-årene at have haft et konvent af kannikker eller korherrer, som i en senere fase etablerer sig som en del af den fremvoksende augustinerorden (Borgehammar 2012 sammesteds). Spørgsmålet er da, om noget lignende også kan have været tilfældet i Vendsyssel: Kan der i Børglum have været et konvent af kannikker, som i en senere fase etablerer sig som præmonstratensere?

Flere paralleller kan i øvrigt nævnes på "byløse" bispesæder: Gardar på Grønland, Hólar og Skálholt på Island, Kirkjubæur på Færøerne og endog ærkesædet i Sverige, Gamla Uppsala, som først i 1273 flyttede til den nærliggende købstad Uppsala.

Den romanske Børglum Kirke er hidtil blevet dateret til 1200-årene under indtryk af en skriftlig kilde fra 1216, hvor konventet anmodede om at måtte flytte til domkirken. Det er Krongaard Kristensens fortjeneste at have påvist, at østpartiet ved kirken i Børglum må være påbegyndt allerede omkring 1170. Byggeriet startede med granitkvadre, men overgik snart til tegl. Byggeriet ved Børglum blev således afgørende for en regional gruppe af romanske teglkirker i Vendsyssel. Krongaard Kristensen argumenterer også overbevisende for kirkens oprindelige lighed med domkirkerne i Viborg og Ribe med en arkitektur rig på blændinger i det ydre samt triforier, altså tredelte åbninger, i det indre. Sten efter sten analyseres grun-

diget for at genskabe bygningen (jfr. s. 32, fig. 22 og s. 40, fig. 32a-b). Samtidig viser de talrige genbrugte granitkvadre, at der på pladsen også tidligere må have stået en romansk bygning, men denne forbliver endnu ukendt. Det er dog lidt uklart, i det mindste for mig, i hvilken udstrækning kvadre kan have indgået i en ældre kirke, og i hvilken udstrækning de kan have været tilhugget og tiltænkt den stående romanske kirke, men være blevet vraget til fordel for det nye byggemateriale tegl.

Også det gotiske skib nytolkes. Analysen leder frem til, at skibet er opført i to faser eller bygningsetaper ved midten af 1400-årene. For øvrigt viser et påtruffet fundament, at skibet var planlagt til at være længere end det nuværende. Og hvor den romanske teglkirke i Børglum kan have bidraget til, at sognekirker blev opført i tegl i Vendsyssel, kan Børglums gotiske stjernehvælve have inspireret til lignende hvælve i oplandet. I begge tilfælde må man forestille sig håndværkere, som rejste omkring eller påtog sig opgaver ved siden af arbejdet ved domkirken.

Ved reformationen mistede Børglum sin centrale, kirkelige position. Bispesædet flyttede til Ålborg, og klosteret blev opløst. Børglum blev først et kongeligt len, dernæst en privat herregård. Kirken forfaldt, da både behovet for det store kirkerum og de økonomiske forudsætninger blev radikalt anderledes. Allerede i 1590 fik lensmanden tilladelse til at reducere kirken, der beskrives som "bygfældig". Her er historien om Børglums skrumpning sørgelig identisk med historien om Dalby, men uden at man kan lægge skylden på en svensk erobring. Og generalbygmester Laurids de Thurah satte sit tidstypiske barokpræg på arkitekturen i 1750'erne.

Krongaard Kristensen gennemgår omhyggeligt, hvad der vides om kirkens midtaldnerlige brug og indretning, men kun få stykker inventar har overlevet, eksempelvis et triumfkrucifiks og et par grav-

sten over Børglumbisper. Meget må være forsvundet i årtierne efter reformationen, hvorfor gennemgangen kompletteres med almene antagelser om, hvordan der kan have set ud. Mere konkret kan man dog bemærke provstens kvittering fra 1537 for "3 tønder med fuldt forgyldte kobbertavler" (s. 80). De gyldne altre behøver imidlertid ikke oprindeligt at have prydet kirken i Børglum, men kan komme fra kirker i Vendsyssel, som provsten førte tilsyn med.

Klosterets fløje diskuteres, så vidt det er muligt, men de middelalderlige spor er vanskelige at se og tolke. Østfløjen, der antagelig kom til i 1200-årene, blev erstattet af en stald i begyndelsen af 1800-årene. Nord-, vest- og sydfløjen er alle blevet ændret gennem århundrederne, ikke mindst i deres rum- og etageinddeling, men udgør i deres kerne dele af det middelalderlige kloster.

Der må også have været flere bygninger knyttet til bispesædet og klostret. Således er en stenbygning, der blev påvist på kirkegården i 1955, måske identisk med bisppegården, men det meste må her forblive spekulation. Og af klosterlandskabet er en fiskedam af tidligere fire endnu bevaret umiddelbart vest for hovedanlægget.

Trods de pædagogiske indsatser kan de bygningsarkæologiske analyser af kirken, de tilhugne sten og klosterbygningerne være hård kost, også for en faguddannet. For det er vanskeligt at forstå tredimensionelle og komplicerede bygninger, også selv om teksten ledsages af fotografier, tegninger og ordforklaringer.

Afsluttende skal det slås fast, at "Børglum Domkirke og Kloster i middelalderen" er en glimrende præsentation af, hvad der i dag er muligt at vide om en domkirke og et kloster i middelalderen (og senere), der er havnet i periferien af forskningen. Bogen fortjener ros på flere felter – som en sober præsentation af kundskaben om domkirken og klostret,

for dens påpegning af de mange uløste problemer, der peger fremad mod nye mulige undersøgelser, og som et eksempel på godt boghåndværk.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds universitet

Nina Lau: *Pilgramsdorf / Pielgrzymowo. Ein Fundplatz der römischen Kaiserzeit in Nordmasowien. Ein Studie zu Archivalien, Grabsitten und Fundbestand.* Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete 11. Neumünster 2012. 224 sider. ISBN 978-3-529-01371-3. Pris: 50 EUR.

I disse år udkommer en række publikationer af gravpladser i det nuværende Polen. Fælles for disse pladser er, at deres udgravningshistorie hænger nøje sammen med de politiske forhold op til 2. verdenskrig. Det sensationelt velbevarede gravkammer fra høj HG1 i Pilgramsdorf blev brugt i den nazistiske propaganda som bevis på et urgermansk herredømme i Polen. Efter 2. verdenskrig gik størstedelen af fundene tabt, og selve funddokumentationen er først for nylig dukket op. Forfatterens overordnede mål med publikationen er derfor at åbne et vindue mod Østpreussens arkæologi, der så længe har været enten glemt eller utilgængelig. Dette er kun muligt, fordi materialet i Prusiamuseet i Königsberg blev frit tilgængeligt i starten af 1990'erne på Museum für Vor- und Frühgeschichte i Berlin (se i øvrigt Karen Høilund Nielsens anmeldelse af Felix Jakobson: *Die Brandgräberfelder von Daumen und Kellaren im Kreise Allenstein, Ostpr.* i Kuml 2012).

Bogen er opdelt i seks kapitler: Kapitel 1 omhandler selve lokaliteten, dens topo-